

351.856.2(497.11)(100)"1941/1945"
737.22(497.11)"1941/1945"

Др Ратомир МИЛИКИЋ

историчар, Институт за
савремену историју, Београд
milikicrasa@gmail.com

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ФАЛЕРИСТИКЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

АПСТРАКТ: У раду се анализирају поједина ишћања из српске фалеристике током Другој светској рати 1941–1945. године. У периоду који досад није био предмет помне научне истраже, аутор је покушао да сагледавањем појединих ишћања кроз деловање оба војсковођа (ЈВУО и партизански) на простору окупиране Краљевине Југославије и Србије реконструира настанак нових обликовања, као и доделе већ постојећих обликовања Краљевине Југославије и Владе у емиграцији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: обликовања, Други светски рат, Орден крст Мајке Јујовића, ЈВУО, партизански војсководи, Орден слободе

У овом раду намеравамо да изнесемо неке до сада непознате чињенице за историју српске фалеристике у периоду Другог светског рата.¹ Тај период је у досадашњој литератури, која није велика обимом, био или донекле занемариван, или недовољно разјашњен, а што је најважније, није био јединствено сагледан. Наиме, у окупираној земљи наступила је подела међу окупационим снагама предвођеним Трећим рајхом и Независном државом Хрватском која је била марионетска немачка државна творевина. У исто време, Влада Краљевине Југославије наставила је да функционише ван граница земље коју је представљала, без правних препрека као субјект међународног права, као и већина других савезничких земаља.

[1] Методолошка напомена: Као хронолошки оквир за рад узет је период од када се Краљевина Југославија нашла у Другом светском рату, од 6. априла 1941, до краја ратних операција на простору Краљевине маја 1945. године. Као основ за рад послужило је проучавање доступне стручне литературе, али и истраживање у Архиву Југославије, где су обрађени фондови 103 – Влада у емиграцији и 74 – Двор КЈ 83.

У окупираној Србији и највећем делу окупираних територија Краљевине Југославије, као легална војна снага Владе у емиграцији, призната од свих савезника, деловала је Југословенска војска у отаџбини (ЈВУО) коју је маја 1941. године основао генерал Драгољуб Михаиловић. Он сам је од јануара 1942. па до половине 1944. године био министар војни у тој Влади. Други значајан покрет отпора представљао је Народноослободилачки покрет (партизански), који је одлуку о свом првенствено идеолошки обојеном отпору окупатору донео почетком јула 1941. године у једној вили у елитној четврти Београда; на челу тог покрета био је Јосип Броз Тито.² Оба покрета су своје припаднике од

[2] Суштински, широм окупиране Краљевине Југославије, посебно у периоду непосредно након окупације, а и касније, створило се више језгара војних формација које су планирале да пруже отпор окупатору. Већина је била локалног карактера, а само су два изашла из локалних оквира: ЈВУО и НОП. Они су и наставили отпор непријатељу до краја рата, маја 1945. године. Оба покрета су успели да привуку неке од тих локалних покрета отпора у своје редове, као што је то било са онима у Словенији, неколицином покрета на простору Црне Горе, Хускином Лејџом у Цазинској Крајини и др., док су неки

самих почетака желели да награде за постигнућа. Управо тим питањем се бави овај рад.

Одликовања (ордени, медаље и споменице) један су од симбола оличења суверености државе. Корене модерних одликовања ваља тражити у Римском царству, а посебно добијају на значају од времена Француске револуције. Тако су прво Бурбони, а потом и Наполеон, увели праксу таквог награђивања најистакнутијих и најоданијих личности за војне подвиге или услуге које су учинили држави. Од XIX века и друге државе постепено уводе ту праксу која је означавала да суверен по свом нахођењу одликује истакнуте појединце. У демократским друштвима то се чини на предлог владе. Свакако, додела одликовања била је непосредно везана за питање суверенитета. У том периоду настају и модерни системи одликовања, чијим се развојем бави фалеристика.

У српским земљама прво одликовање било је исковано 1841. године у Црној Гори. Била је то Медаља за храброст, која је додељивана за херојске подвиге у ратовима против Османског царства. Кнежевина Србија је са своје стране доста обазривије поступила и прво одликовање (и то у форми споменице) исковано је 1865. године у склопу прославе пола века од Другог српског устанка. И тада се повела расправа које боје би морала да буде орденска врпца, па је, иако је било предложено да буде у боји Османског царства (зелена), она на крају била црвена с белом и плавом ивицом.³ Орденски систем Кнежевине/Краљевине Србије се у наредним деценијама додатно развијао, а након Великог

рата се пренео и на новоформирану Краљевину СХС/Југославију.⁴

Одликовања се могу додељивати и у склопу спољнополитичког деловања (дипломатске доделе).⁵ Како је 1918. године окончан Велики рат, највећи број одликовања додељиван је као награда за исказану храброст, способност и примерену службу током ратних година. Исто тако, према подацима из службеног гласила Краљевине, приметан је значајан број додела (посебно одликовања у вишим ступњевима) истакнутим политичарима и другим јавним личностима из „нових крајева”, тј. са територија Босне, Словеније и Хрватске. Од првих дана нове државе, Двор је настојао да успостави извесну равнотежу у доделама одликовања не би ли и на тај начин ојачао осећај припадности новој држави.

Политичке прилике у Краљевини су се почетком 1941, када се у Европи увелико захуктавао Други светски рат, додатно погоршале и искомпликовале. Пристанак на приступање Тројном пакту 25. марта 1941. године довео је до масовног народног отпора и демонстрација у којима су учествовале најшире народне масе и симпатизери и чланови већине политичких опција у земљи.

[4] У Краљевини Србији у времену Обреновића постојало је пет одликовања (у цивилној и војној номенклатури), уз Орден Црвеног крста, као и бројне медаље и споменице. Након Мајског преврата 1903. године Таковски крст замењује Карађорђева звезда, Орден Милоша Великог се укида, али се уводи већи број нових медаља (за храброст) и ратних споменица. У нову државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, Србија кроз свој суверенитет уноси и систем одликовања који, по природи ствари, носи искључиво обележја Краљевине Србије. Проглашењем Југославије и захваљујући тежњи краља Александра да створи јединствену југословенску нацију 1929. године уводи се једино одликовање које је имало јединствене карактеристике заједничке државе – Орден југословенске круне. Као очигледан пример доделе одликовања у Краљевини Србији видети: Милош Тимотијевић, „Вазда верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901. године”, *Зборник радова Народни музеја* XLVIII (2018), 45-54.

[5] Док су сва цивилна одликовања Краљевине могла да се доделе и за цивилне и за војне заслуге, дотле су поједина одликовања тзв. војничког реда (са мачевима) била намењена искључиво војницима. Тако је био чест пример да је неки официр, поред другог заслуженог ордења, медаља и споменица, поносно носио и Орден Светог Саве или Југословенске круне, који су иначе важали за цивилна одликовања.

покрети, замишљени да пруже отпор окупатору, убрзо њему и пришли, путем легализације, као *Пећанчеви чејници* на простору Србије. О покретима отпора свакако видети више у: Бојан Димитријевић, *Србија 1941.* (Београд: ИСИ, Catena mundi, 2021) и Немања Девић, *За ѧарѡију и Тиѡа: Парѡизански ѧокреѡу Србији 1941–1944.* (Београд: Службени гласник, ИСИ, 2021). Такође видети и: Милош Тимотијевић, „Храбри” ѧарѡизани и „зли” чејници: сѡуѡује о Србији у Друѡом свеѡском раѡу (1941–1945), (Београд: Catena mundi, 2019).

[3] Pavel Car, Tomislav Muhić, *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations from 1859 to 1941.* (Vienna: Verlag Militaria, 2009), 21.

Војни пуч извршен 27. марта, као јасан израз воље народа, нарочито српског народа и његове цркве, донео је темељне промене. Краљ Петар II Карађорђевић је као малолетан преузео власт; Владу су под ђенералом Душаном Симовићем образовали представници свих парламентарних странака (из редова сва три народа), а становништво је с великим задовољством прихватило тај отклон од политике Владе Драгише Цветковића и намесништва под вођством кнеза Павла Карађорђевића.

Како је Влада имала неупоредиво важније ствари да уради на спољнополитичком плану, као и да спроведе општу мобилизацију, у периоду од 27. марта до 6. априла 1941. није познат ниједан указ о додели неког одликовања (за заслуге у мартовским дешавањима одличја су додељена доцније, тако да су мајори-пучисти били одликовани од 1943. године). Команданти ЈВуО и ђенерал Драгољуб Михаиловић током рата су Влади у емиграцији и младоме краљу упућивали бројне предлоге за одликовања својих припадника и сарадника. С обзиром на окупационе околности, предлози се нису могли односити на оне у Југославији који се нису налазили на ослобођеној територији под контролом ЈВуО (једини изузетак у том смислу били су предлози за постхумна одликовања).

Први припадници ЈВуО који су одликовани били су мајори Александар Мишић и Иво Фрегл⁶ које су Немци стрељали након пропасти устанка 1941. године. Обојица су одликована Орденом Карађорђеове звезде са мачевима (IV степена). То су уједно и прва лица која су одликована на предлог новопостављеног министра војске, морнарице и ваздухопловства, ђенерала Михаиловића.

У наредном периоду одликовано је више истакнутих припадника ЈВуО, па су тако Орденом Карађорђеове звезде са мачевима (IV степена) одликовани мајори Драгиша

[6] Краљев указ од 14. јануара 1942. године, *Службене новине* бр. 4, од 16. јануара 1942. године

Васић и Јездимир Дангић, као и потпуковник Драгослав Павловић.⁷ У истим *Службеним новинама* објављен је указ о одликовању истим орденом, али постхумно, за Милана Спасића и Сергеја Машеру, официре разарача „Загреб“ који су дигли у ваздух у Тивту 17. априла 1941. жртвујући сопствене животе.⁸ Такође, одликован је и бивши војни изасланик Велике Британије у Југославији потпуковник Чарлс Кларк и то Орденом белог орла са мачевима (IV степена).⁹

Временом је Влада овластила Михаиловића, као свог члана, да самостално додељује нижа војничка одликовања, али уз обавезу да достави спискове одликованих како би били објављени у *Службеним новинама* које су редовно излазиле у Лондону и Каиру. Тако су до лета 1944. године изашла 833 указа о додели одликовања југословенским и савезничким држављанима.¹⁰ Од тог броја апсолутну већину чине припадници ЈВуО, који са за живота или постхумно одликовани у 685 случајева. Ако се томе дода и 81 одликовање додељено припадницима оног дела војске који је успео да се повуче на Блиски исток (*Југословенска војска ван ошаџбине*) може се видети генерални карактер ових додела.¹¹ Иначе, установљена пракса била

[7] *Службене новине* бр. 5, од 31. јануара 1942. године

[8] Током рата краљ је постхумно одликовао неколико лица за херојска дела у Априлском рату. Одликовани су командант монитора „Драва“, поручник бојног брода Александар Берић, као и поручници Бруно Шегвић и Сулејман Шеховић (*Службене новине* бр. 9 од 6. септембра 1942). Такође је одликован и капетан Драгољуб Кргушић због херојске погибје у околини Крагујевца током Априлског рата (*Службене новине* бр. 10, од 24. новембра 1942. године).

[9] То је урађено због његових заслуга у евакуацији југословенског политичког и војног врха, као и посланства Велике Британије и других савезника на крају Априлског рата 1941. године. Више видети у: Ratomir Milikić „Evakuacija britanskog poslanstva iz Kraljevine Jugoslavije iz Boke Kotorske u aprilu 1941. godine“, *Istorija 20. veka I* (2023), 83-98.

[10] Ratomir Milikić, „Dodele odlikovanja Kraljevine Jugoslavije u emigraciji 1941–1945“, *Istorija 20. veka II* (2017), 85-99.

[11] Каснијим истраживањима дошли смо до saznaња да је, посебно од пролећа 1944, па до краја рата, маја 1945. године, издат већи, али неутврђен број указа о одликовањима припадника ЈВуО за обичне војнике, подофицире и ниже официре, за показану храброст у ратним операцијама против непријатеља. Ти укази, међутим, нису били објављени у *Службеним*

је да се веома рестриктивно додељују одликовања у рату, само за дела изузетне показане храбрости или постхумно. Очекивало се да се након окончања војних сукоба тек отпочне са доделама одликовањима за само учешће у рату.

Нова одликовања на простору окупираних Краљевине Југославије

На простору окупираних државе и ван ње Влада Краљевине Југославије у емиграцији додељивала је законски установљена одликовања из времена пре Другог светског рата. Та одликовања била су применљива за заслуге појединаца показане у рату. Међутим, поједина хвале вредна дела превазилазила су законом предвиђене области за која се одликовања додељују, па се дошло на идеју да се орденски систем државе додатно прошири. Док нека нова одличја, попут споменице, односно *Рајној крсти 1941–1945*, нису суштински представљала новину већ само наставак и продубљивање традиционалне праксе, дотле су нека друга решења представљала, бар у српској традицији, потпуно нови концепт одликовања. Од три изнета предлога одликовања, два су реализована, док је један, управо онај који је потекао из окупираних земља, остао нереализован, а уједно је представљао најиновативније решење.

Предложени су једно државно одликовање (*Рајној крсти 1941–1945*), који је додељивао краљ Петар II Карађорђевић, као и *Орден Свештој ајосћола Андрије Првозваној*, које је додељивало истоимено удружење на чијем челу се налазила краљица-мајка Марија

.....
новинама. То се може објаснити чињеницом да су већину радио-комуникација којима су достављани ти подаци под својом контролом држали припадници војске Велике Британије који су маја 1944. године укинули све посматрачке мисије у штабовима ЈВуО. Осим тога, Британци су издејствовали да у јуну 1944. године на место председника Владе Краљевине Југославије буде постављен бан Бановине Хрватске, Иван Шубашић, чиме су спровели државни удар у Краљевини Југославији који је довео до приближавања Владе партизанском покрету и Титу. Више видети у: Ратомир Миликић, *Државни удари у историји Србије* (Београд: ИСИ, 2023).

Карађорђевић. Трећи, једини неостварени, предлог и нацрт односио се на *Орден крсти Мајке Јујовића са мачевима*. То одликовање, замишљено на предлог ђенерала Михаиловића, и данас завређује посебну пажњу научне и стручне јавности.

У литератури се може пронаћи податак да је, хронолошки гледано, најстарија споменица Другог светског рата *Рајној крсти 1941–1945*, али је то мало вероватно, јер то одличје није могло да добије свој коначни облик све до окончања рата маја 1945. године. Споран је и сам датум његовог установљења. С једне стране, у релевантној литератури¹² се наводи да је то одликовање установљено о краљевом рођендану септембра 1943. године. С друге стране, нема сумње да нацрт одликовања, као и његов назив, потичу из најранијег послератног периода. Не желећи да без увида у неке до сада неоткривене архивске документе¹³ изнесемо претпоставке да ли је оно било установљено пре или после партизанских одличја (новембар 1943, с тим што су партизанска одличја реализована тек у другој половини 1944. године, након првих пошиљки одликовања из Москве), са сигурношћу можемо утврдити да је то била ратна споменица учесника Другог светског рата који су се борили на страни међународно признате Владе у Лондону. Право на ту споменицу имали су припадници ЈВуО, припадници војске и других државних органа у емиграцији који су се активно борили за ослобођење окупираних отаџбина, а каснијим изменама Статута и припадници савезничких (западних) војски.¹⁴

Постоје два модела овог одликовања и бар још две подваријанте, али и неке

[12] Драгомир Ацовић, *Слава и часи: одликовања међу Србима, Срби међу одликовањима* (Београд: Службени гласник, 2013), 157.

[13] Истраживачима ове теме рад је знатно отежан услед тенденциозно фрагментоване архивске грађе, тако да и многи документи који се помињу у сећањима, посебно Косте Ст. Павловића, који је био шеф кабинета председника неколико Влада у Лондону, не могу да се пронађу у доступној архивској грађи.

[14] Д. Ацовић, *Слава и часи...*, 158.

Сликe 1 и 2

различитости у ковањима међу израђеним емисијама.¹⁵

Први модел (прва варијанта) произведен је у Великој Британији (вероватно медаљарска компанија *Сџинк*) одмах након Другог светског рата, димензија 39x48,3 мм.

Крст на аверсу има лик југословенског ратника (златни медаљон, уоквирен белим и црвеним емајлираним круговима). У белом пољу се налазе исписане године „1941–45”. Крст је од плавог емајла, а између кракова се

[15] О том одликовању објављен је прегледни рад у коме су по први пут сабрани сви његови модели и варијанте. Иако су аутори веома детаљно описали разлике у емисијама Споменнице, изнели су и неке претпоставке које засад нису историјски потврђене. То се пре свега односи на хронолошки ред емитовања појединих модела. Осим тога, настала је извесна забуна тиме што су наведене две варијанте другог модела. То, међутим, није доказано постојањем одговарајућих примерака, већ је доступан само један примерак без лика Ђенерала Михаиловића на реверсу (што би могла да буде последица отпадања медаљона са његовим ликом). Ипак, нема сумње да рад аутора Милана Стојановића и Ранка Мандића „Ратни крст – Споменница 1941–1945”, *Нумизмаичар*. бр. 19 (2002), 51-53, пружа изузетно вредан допринос проучавању тог ретког одликовања.

налазе позлаћене сабље. Над крстом је фиксирана златна круна са црвеним емајлираним испуном.

Реверс медаљона није емајлиран и на њему се налази лик Ђенерала Драгољуба Михаиловића уокружен текстом: IN MEMORIAM 1941–45. На реверсу се у врху налази и ознака за сребро (925). Кроз јабуку на круни пролази кружна алка за орденску врпцу. Она се састоји од следећих поља: по средини је плава пруга, са чије су леве и десне стране по једна бела и црвена пруга. По средини белих пруга иде по једна танка црна линија. На конкретном примерку недостаје шнала за качење при врху (тежина: 22,99 гр).¹⁶ (Сликe 1 и 2)

Друга варијанта истог модела емитована је у каснијем периоду, вероватно шездесетих година XX века, и била је доступна ширем кругу ветерана, претежно других савезничких војски, који су овај Крст добијали након што би се обратили Краљевској канцеларији Петра II (1923–1970). Она је веома слична претходном моделу. Разлика се огледа у материјалу израде (нема ознаке за сребро) и у томе што на реверсу медаљона нема лика Д. Михаиловића. Разлика је и у ручкама сабљи и у лику војника на аверсу. Врпца у овој верзији има једнаке уздужне пруге плаве, беле и црне боје. На примерку у који смо имали увид кроз белу пругу је ручно нацртана (фломастером) црна линија. Качење је било помоћу игле заденуте кроз врпцу (тежина: 19,19 гр). Примерак о коме је реч припадао је пољском ветерану из САД.

Уз ту варијанту израђена је и пратећа минијатура истих карактеристика са истоветном врпцом. И она је припадала истом ветерану из САД (тежина: 2,93 гр). (Сликe 1 и 2)

[16] За тај први модел постоји и минијатура урађена у злату. Вероватно је израђена у Великој Британији, на захтев одликованог, а није проистекла из серијске производње.

Слике 3 и 4

Други модел је био донекле другачијих карактеристика и према сачуваним представама на поштанским маркама из САД установљен је 1965. године, на двадесетогодишњицу завршетка Другог светског рата. И код њега постоје две варијанте, са ликом Д. Михаиловића на реверсу или без њега. Други модел је, у ствари, донекле увећан први модел, димензија 51,5 x 82 мм. За разлику од првог, други је урађен од позлаћене бронзе и на њему су унети зраци између кракова крста. На прстену централне композиције аверса налази се поред година и натпис *In memoriam*, а круна је спојницом закачена на крст, што је још једна разлика у односу на први модел. На реверсу се по узору на први модел налази лик ђенерала Михаиловића у црвеном и белом емајлу и натпис *In memoriam 1941-45*. (Слике 5 и 6)

Друго одликовање које је хронолошки (свакако у смислу доделе и реализације) вероватно и претходило *Рајном Крсту 1941-1945*.

био је парадржавни орден *Свештој ајосшола Андрије Првозваној*.

Тростепени *Орден Свештој ајосшола Андрије Првозваној* који је додељивало истоимено друштво на челу с краљицом Маријом не спада у ред државних одликовања.¹⁷ Орден је установљен 9. октобра 1943. године (на годишњицу убиства краља Александра Карађорђевића у Марсељу) и служио је као награда Друштва чији су циљеви били дефинисани по узору на Југословенско друштво Црвеног крста: помагање и подизање болница, организовање прве помоћи, помоћ рањеној деци и ратној сирочади и координација напора

нејугословенских организација и помоћ у њиховом раду. Друштво је било основано у Лондону и било је предвиђено да се по окончању рата седиште премести у Југославију. По свом карактеру ово одликовање, као и само друштво које га додељује, спада у категорију полузваничних, по аналогији са Орденом Црвеног крста.¹⁸

Крст Светог Андрије Првозваног (II ред). Непознат жути метал, жути и плави емајл, димензија 46,5x30 мм. На аверсу су представа закошеног крста и фигура Светог Андрије Првозваног са ореолом, у положају молитве на колену. Крст је емајлиран у светлоплавој боји, док је лик светитеља емајлиран у боји злата. Изнад фигуре светитеља налази се златна круна енглеског типа испод које је на

[17] Милан Стојановић, „Орденски знак Друштва Св. Андрије Првозваног“, *Орден*, бр. 4 (2004), 43-45.

[18] Овај орден је својеврсни „наследник“ британске медаље Српског црвеног крста из времена после Првог светског рата. Више видети у: Ратомир Миликић, Бојан Пајић, „Прилози за историју српске фалеристике: неке од страних медаља посвећене Србима од половине XIX века до прве половине XX века“, *Зборник радова Народне музеја у Чачку LI* (2022), 173-188.

Слика 5 и 6

Слика 7

тамноплавој емајлираној траци ћирилицом исписана девиза „Први смо звани”. На траци се уочава ситно оштећење емајла. Реверс је глaдак, неемајлиран и на њему се налазе четири закивка којима се држе лик свеца и круна са траком. Врпца је тамноплава, са белом широком линијом по средини и пресавијена у троугао (тежина: 12,84 гр).¹⁹ (Слика 7)

Најинтересантније одликовање, које до сада није научно обрађивано, јесте *Орден крст Мајке Југовића са мачевима*, који је предложио министар војни ђенерал Михаиловић, вероватно крајем 1942. године. У архивској грађи о томе постоје само спорадични помени.²⁰

[19] Први ред одликовања је веома сличан, тако да се једина разлика огледа у димензијама (49x22 мм) и носио се око врата, на врпци, док је трећи ред по свему идентичан II реду, осим у металу, од кога је израђен: тај метал је беле боје. Орден је израдила реномирана британска медаљарска компанија *Синк*.

[20] Записник Министарског савета од 5. марта 1943. године, публикован у *Зайисници седница Министарског савета Краљевине Југославије* (Београд : Службени гласник, 2004), 297; Извештај министра Трифуновића о том питању од 10. маја 1943. (АЈ-103-01)

Како до сада нису били познати подаци о том нацрту, овом приликом дајемо основне елементе поменутог предлога.

Орден крст Мајке Југовића са мачевима замишљен је као одликовање за мајке погинулих синова „изгинулих искључиво у борбама са непријатељем за време рата у одбрани народа и наше државе Југославије”. Како је у питању био нацрт одликовања које би се додељивало након окончања рата, још није било предложено идејно решење Ордена, као ни приближан број могућих додела.²¹

Из расположивих података можемо закључити да је реч о ордену који би се додељивао вероватно свим мајкама чији су

[21] Ово одликовање не треба мешати са готово истоименим Орденом Епархије рашко-призренске Српске православне цркве (Орден крст Мајке Југовића) који је установљен 1993. године и који се додељује мајкама које су родиле више деце. Иако исто по имену и такође намењено мајкама (осим што је намена првог била постхумна), ово одликовање нема никакве везе с предлогом и нацртом ђенерала Михаиловића, нити је епископу Артемију било познато да тај нацрт уопште постоји (Д. Ацовић, *Слава и часћ...*, 219-220).

синови погинули у рату (што донекле снижава ранг одликовања, јер не би било додељивано према личним заслугама, те би, да је било реализовано, било споменичког карактера, али на доста ужим основама: попут Албанске споменице или потоње Партизанске споменице). Том тумачењу у прилог иде и појашњење предлога за Орден у коме се каже да „по смрти мајке Орден неће моћи носити ниједан други члан породице”. Као што је то био случај с неким одликовањима Краљевине, као и потоње Југославије, носиоци тог одликовања би имали извесне материјалне повластице: „Мајке, притежаоци ордена, од којих ће многе бити самохране, имаће од њега оне бенефиције, извесне користи, које имају притежаоци Ордена Карађорђевог звезде и Белог орла, а које су већ познате.”²²

У закључку датог мишљења министар просвете Милош Трифуновић препоручио је Влади да усвоји предложени Орден, као и законски предлог о томе који је израдио тадашњи председник Владе Слободан Јовановић.²³ Тим предлогом било је утврђено да се након рата на предлог Министарства војске отпочне с првим доделама. Такође, министар Трифуновић је истакао да „поднети законски предлог и молба нашег друга министра војске, има чисто морални значај; то је сада само једна утеха – морално признање мајкама чији су синови изгубили своје животе борећи се и бранећи отаџбину”.

Тај предлог за ново одликовање никада није спроведен у дело, вероватно зато што је одлуку Владе Слободана Јовановића претекла јунска криза која је резултовала променом на челу Владе 26. јуна 1943, када је на положај председника Владе дошао Милош Трифуновић. Тиме се, међутим, политичка криза није превазишла, па је Владу Милоша

[22] Закон о одликованим Карађорђевог звездом са мачевима, Београд, новембра 1937. године, издање Удружења носилаца Карађорђевог звезде са мачевима официрској и војничкој рега (Београд : Мала Србија, 1938)

[23] Текст законског предлога није сачуван у архиви Владе у емиграцији.

Трифуновића 10. августа исте године заменила „чиновничка” Влада Божицара Пурића.

Иначе, сама намена Ордена представљала је врло оригинално решење, уз ослањање на поједине узорне из иностранства само у појединим аспектима. У Краљевини Србији и доцније Југославији постојале су постхумне доделе одличја за херојска дела. У Француској, Немачкој, али и СССР и још неким другим земљама, постојала су одликовања за мајке која су додељивана за пожртвованост и самопрегор у одгајању и броју рођене деце. У том смислу би установљење одликовања намењеног искључиво мајкама за дела њихових синова свакако представљало јединствено решење. И само име одликовања с разлогом је било чврсто утемељено у националној епизици и култу жртве.

Партизанска одликовања преточена у орденски систем нове државе

Поред наведених званичних одликовања појављују се и друга, она за која се побринуо идеолошки противник: у земљи изнуреној како окупацијом, тако и тешким грађанским ратом, Титови комунисти и пре покушаја преузимања прерогатива власти на другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу 29. новембра 1943. године уводе нова одликовања за припаднике свога покрета.²⁴

Осим тога што није имао никакву фактичку државно-правну традицију,²⁵ тај

[24] Указ Ј. Б. Тита од 15. августа 1943. у *Билтену Врховног штаба НОВ и ПОЈ* бр. 29-31, за јун, јул и август 1943. године

[25] Основна разлика између два покрета отпора, ЈВуО и партизанског, поред дијаметрално супротних идеолошких ставова и опречних погледа на ризике по цивилно становништво, огледа се и у начину рада на терену. Док је ЈВуО био готово у потпуности територијално оријентисан, где су борци у јединицама, најчешће и служили у месту свог рођења или боравка, дотле су партизанске јединице биле високо мобилне и стално су мењале своје положаје. Зато су највећи део рата, после слома устанка у Србији 1941. године, провели по Босни и Херцеговини, стално мењајући територију коју су контролисали. Партизанско бројно стање ван те територије било је симболично, посебно на простору окупираних Србије, док су нешто присутнији били на простору Хрватске и Македоније

покрет отпора није имао ни утицаја на територијама ван оних које су непосредно контролисали, пре свега на простору Босне и Херцеговине, појединим другим деловима НДХ, као и деловима Словеније, уз све посебности словеначког отпора.

Како је партизански покрет настао јула месеца у Београду, одлуком партијског врха забрањене Комунистичке партије Југославије, он је могао само да се ослони на искуства појединаца који су ратно искуство стекли у Шпанском грађанском рату (1936–1939), као и ретких припадника Војске Краљевине Југославије који су се сврстали у њихове редове. То је посебно важило у Црној Гори, где су устанак 13. јула 1941. године заједнички подигле снаге ЈВуО, партизанског покрета и других покрета отпора и појединаца који су деловали на тој територији. Иако су партизанске јединице водиле бројне борбе на стварању слободних територија широм Србије и других делова окупиране Краљевине Југославије, оне нису имали начин како да награде херојско држање појединаца. Такво држање је било често, као и спремност на жртвеништво, јер је морал оних који су узели оружје у руке у борби против окупатора, у оба покрета отпора, током 1941. године био на веома високом нивоу.

Иако је КПЈ била под блиском контролом СССР, комунисти нису у потпуности преузели иначе веома богат и разрађен орденски систем ове земље, као ни могућност награда знакова за различита постигнућа у идеолошки јасно профилисаном друштву.²⁶ За резултате постигнуте на бојном пољу партизани су испрва награђивани симболичним

.....
и деловима Црне Горе. У Словенији је партизански покрет наступао у доста широј коалицији покрета отпора, уз умерене политичке чиниоце који су донекле ублажавали веома оштру идеолошку компоненту, па је имао и нешто већу подршку. Управо и у Словенији, где је покрет отпора наступао у доста самосталнијим оквирама, настају и прва одликовања тог покрета. У новије време се питање развоја партизанског покрета нарочито бави Н. Девић (*За њарџију и Туџа*).

[26] О одликовањима СССР видети на: <https://archive.org/details/ordersandmedalsoftheussr/mode/2up> (приступљено 28. августа 2022)

наградама: усменим похвалама пред стројем или би име јунака било поменуто у неком од партијских билтена. Тек је после слома устанка, у јануару 1942. године, наредбом Врховног штаба НОП установљено звање Народног хероја.²⁷ У тексту наредбе утврђено је да се то звање додељује „као највеће признање за борце, командире, команданте, и политичке комесаре, који се својим јунаштвом и пожртвованошћу у борби против окупатора и домаћих издајника нарочито истакну”.²⁸ Први је то звање понео Петар Лековић марта 1942. године, као партизански официр који је убрзо погинуо код Гацка, за шта је поново, постхумно, овенчан звањем *народног хероја*. Исто звање је током 1942. и 1943. године понело још 36 припадника НОП, од којих су само тројица била у животу, док су сви остали били постхумно проглашени.²⁹

У јуну 1942. године уведена су прва словеначка одликовања за припаднике НОП и Освободилне фронте (ОФ). То је учињено на нивоу Словеније и нема прецизних архивских података да је урађено у договору са Врховним штабом и Титом, већ пре свега са опуномоћеним представником Едвардом Кардељем. Извршни одбор ОФ словеначког народа 14. јуна 1942. године донео је одлуку о установљавању три одликовања. То су били *Знак за храброст*, *Орден словеначке ослободилачке заставице* и *Орден њарџијанске звезде*.³⁰ У образложењу одлуке наведено је да се то чини „...у тежњи да јунаци наше народноослободилачке борбе, која је тако богата прекрасним примерима храбрости, пожртвовања и презирања смрти, добију видно признање за велике заслуге у корист ослободилачке борбе словеначког народа”.

[27] Stojan Rudež, *Odlikovanje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd : Službeni list, 1987), 17.

[28] *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Т. II, knj. 1 (Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949), 114.

[29] S. Rudež, *Odlikovanje...*, 18.

[30] *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Т. VI, knj. 3 (Beograd : Vojnoistorijski institut, 1954), 57.

Едвард Кардељ, који је у том периоду био представник најужег руководства КПЈ и члан Врховног штаба НОП за Словенију и Хрватску, обавештен је крајем јула 1942. да су одликовања од филца (сукна) израђена у Љубљани. Укупно је урађено око 300 одликовања која су била намењена за доделу, али су ускоро италијанске јединице окружиле простор у коме су се чувале партизанске позадинске залихе, међу којима и та одликовања. Све залихе су разнели сељаци из околине, па су тако нестала и већ урађена одликовања. Није забележена ниједна додела. Ретки примерци сачувани су у појединим словеначким музејима.³¹

Ова иницијатива која је потекла са локалног нивоа, али која није била обновљена новим израдама изгубљених одликовања у Словенији, снажно је утицала да се следеће, 1943. године, на нивоу целог покрета уведу нова одликовања.³² Тако је Јосип Броз Тито 15. августа донео Указ о одликовању у народноослободилачкој борби.³³ Тим указом су установљена прва одликовања тог покрета, која ће касније бити призната као државна одликовања послератне Југославије. То су били *Орден народној хероја* (НХ), *Орден партизанске звезде* у три ступња (ПЗ), *Орден народној ослобођења* (ОНО), *Орден за храброст* (ОХ), *Орден браћистива и јединствива*, тада у једном степену (ОБЈ), и *Медаља за храброст* (МХ).³⁴

Тај Указ је потврђен на другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу, 29. и 30. новембра 1943. године, када су већници прогласили и у то време међународно непризнату државну

творевину Демократску Федеративну Југославију.

Ликовна решења за та одликовања урадио је познати српски, југословенски и партизански уметник Ђорђе Андрејевић Кун, а њихове гипсане одливке припремио је велики хрватски вајар Антун Аугустинчић, који је нешто пре тога избегао из Загреба, где је већ направио завидну каријеру.³⁵ Аугустинчић је отишао са партизанском делегацијом у Москву априла 1944. године ради припреме израде првих партизанских одликовања. Припрема у Москви била је готова 25. јуна, када је почела њихова израда у државној ковници новца СССР – *Монетном двору*.³⁶ Одликовања су урађена доста раскошно, у веома вредним материјалима (злату, сребру, са пуним хладним емајлом), а занимљиво је да су само Орден и Медаља за храброст рађени у позлаћеној бронзи.

Прве доделе тих одликовања уприличене су тек када су из Москве партизанским снагама стигли први контингенти, заједно с другом војном помоћи у августу 1944. године. Тада су авионима из СССР пристигли сандуци тих одликовања, заједно са заменицама, које су могле да се свакодневно носе на униформи. Прве доделе уприличене су у два наврата током септембра 1944. године. Извесно да та одличја нису с формалне стране могла имати државни карактер (већ локални, партијски, односно партизански), све док није завршена транзиција власти новембра 1945. године, па је тако заправо и у додељивању одликовања било двовлашће,

[31] Miroslav Luštek, „Nekaj zunjanih znakov partizanstva“, *Letopis Muzeja narodne Osvoboditve LRS* (1958), 1-28.

[32] Испоставиће се да су сва три словеначка одликовања (уз извесне измене назива) пренесена у новоустановљени партизански, а касније југословенски орденски систем.

[33] *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Т. II, knj.1 (Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949), 299.

[34] О детаљном изгледу, изради и варијантама тих одликовања биће више говора у неком од наредних чланака о овој теми.

[35] Антун Аугустинчић (1900–1979) вајар широког опуса, који се истакао у Краљевини Југославији прво у црквеној уметности, а потом и монументалним скулптурама у Нишу, Крагујевцу, Зајечару и Сомбору (коњанички споменик краља Александра Карађорђевића), затим у НДХ, где је урадио бисту поглавника Анте Павелића, а потом, по преласку у партизана, постао је један од иконографских стубова „Нове Југославије“ уз бројна дела посвећена Титу, партизанима, Црвеној армији, Моши Пијаде. Споменик миру пред зградом УН у Њујорку и споменик маршалу Пилсудском у Катовицама такође су његова дела. Био је и творац ликовног решења новог државног грба ФНРЈ/СФРЈ (у сарадњи са Ђорђем Андрејевићем Куном).

[36] S. Rudež, *Odlikovanja...*, 19.

јер су постојала и додељивала се и она из Краљевине Југославије и ова партизанска.

У „ратна одликовања” Југославије могу се убројати још три ордена која су уведена под снажним утицајем комунистичке идеологије и орденског система СССР. Хронолошки је прво уведен тростепени *Орден рада* (1. маја 1945. године), а нешто касније исте године и *Орден слободе* (септембар 1944 – јун 1945. године), као и тростепени *Орден заслуга за народ* (ОЗН), а *Орден брајтства и јединства* проширен је још једним степеном. Док су се остали новоустановљени ордени додељивали за предвиђену послератну обнову земље и успехе и достигнућа у раду, дотле је *Орден слободе* представљао највиши војни орден по узору на *Орден њобеге* СССР.³⁷

Орден слободе

Овде ћемо по први пут представити најређе одликовање послератне Југославије које је коришћено у неизмењеном облику све до 2006. године – *Орден слободе*.

Орден Слободе био је највише војно одликовање у новој Југославији. Одлука АВНОЈ-а о његовом установљењу, по угледу на совјетски *Орден њобеге*, припремљена је 8. септембра 1944. године, али из непознатих разлога није усвојена у том тренутку.³⁸ Тим, тада неусвојеним, нацртом законодавац је прописао да тим орденом могу да буду одликовани

[37] *Орден њобеге* установљен је 8. новембра 1943. године и представљао је највише војно признање СССР. Додељен је 20 пута и њиме су награђена дванаесторица совјетских војсковођа, двојица политичких вођа (Стаљин, два пута, и Брежњев), те петорица страних војсковођа и државника (Монтгомери, Ајзенхауер, румунски краљ Михаило, пољски маршал Михал Жимјерски и Јосип Броз Тито који је 9. септембра 1945. године био последњи одликовани странац и претпоследњи носилац тог престижног одликовања). Изглед тог ордена свакако је одступао од иначе веома разноврсног система одликовања СССР. Овај орден био је у облику петокраке звезде са приказом московског Кремља на централном медаљону, а израђен је од 174 брилијанта (16 карата укупно), рубина (25 карата укупно), платине, злата и сребра и представљао је врхунски јувелирски рад. Више видети на: <https://www.edocr.com/v/veq39zpx/redarm78/gazgotka-ordena-pobeda-sentyabr-1943-g-zeughaus-> (приступљено 20. августа 2022)

[38] S. Rudež, *Odlikovanje...*, 58.

команданти који су у току народноослободилачког рата „успјешно изводили крупне војне операције и тако стекли изванредне заслуге за извојевање слободе”.

На установљење *Ордена слободе* чекало се до 12. јуна 1945. године, када је Председништво АВНОЈ-а донело *Закон о орденима и медаљама Демокрајске Федеративне Југославије*, којим је то одличје утврђено.³⁹ У законском тексту није била прописана тачна намена одликовања, већ је остало да се она пропише подзаконским актом – Статутом Ордена слободе.⁴⁰ Тек је новим Законом о одликовањима, усвојеним 1955. године, законодавац прописао намену ордена (који се већ додељивао, *sic!*), утврдивши да се он додељује за „изванредне успехе у руковођењу и командовању највећим војним јединицама у току рата”.⁴¹ Касније је додатно проширена намена овог Ордена, па је 1976. године, изменама и допунама Закона, на крају претходно наведеног става, поред речи „највећим војним јединицама у току рата” додато и „односно војним установама”.⁴² То је било потребно како би се *Њосић фесџум* легитимизовала и последња додела овог најпрестижнијег одликовања СФРЈ Леониду Брежњеву, председнику Президијума Врховног совјета СССР, који је у новембру исте године посетио СФРЈ и коме је Тито уручио то високо одликовање. Измене Закона уследиле су одмах након те посете, у децембру. Наиме, Брежњев јесте током рата стекао чин генерала Црвене армије, али се у својству политичког комесара бавио политичким питањима и моралом војске, а није командовао великим војним јединицама. Због тих, превасходно политичких заслуга, после рата је унапређен у чин маршала СССР.⁴³

[39] *Службени лист ДФ*, бр. 40, 1945.

[40] До тога није дошло ни пошто су извршене прве доделе тог ордена у периоду 1947–1951. године.

[41] *Службени лист ФНРЈ*, бр. 55, 1955.

[42] *Службени лист СФРЈ*, бр. 58, 1976.

[43] Тито и Брежњев су за живота били једина двојица државника који су истовремено били и носиоци Ордена победе СССР и југословенског Ордена слободе, с тим да је Брежњеву постхумно оспорено право на совјетски орден. Поред Тита

Одликовани Орденом слободе

Носилац:	Одликован:
Јосип Броз Тито – маршал Југославије	1947. године
Иван Гошњак – генерал ЈНА	1951. године
Константин Коча Поповић – генерал ЈНА	1951. године
Георги Константинович Жуков – маршал СССР	1951. године
Пеко Дапчевић – генерал ЈНА	1973. године
Коста Нађ – генерал ЈНА	1973. године
Леонид Брежњев – маршал СССР и политички руководицац	1976. године
СРЈ	
Драгољуб Ојданић – генерал ВЈ	16. јун 1999. године
Небојша Павковић – генерал ВЈ	16. јун 1999. године

Сам орден представљао је до тада непознато решење у српској или југословенској фалеристици. Као и совјетски *Орден њобеде*, рађен је ручно, првобитно код београдског златара Стојана Орешчанина (1946), а затим и у ИКОМ-у у Загребу.⁴⁴ Израђен је од злата у облику правилне петокраке звезде, пречника 68 мм. У средини звезде налази се, као најзвишенији део ордена, брилијант пречника 6 мм, оивичен једним кругом од црвених рубина. Испод брилијанта укршта се пет златних мачева чији се врхови пружају у правцу крака звезде. Површина звезде је испуњена рубинима, а краци звезде оивичени су низом брилијаната у ширини од 3мм. Између крака звезде извирују врхови друге, мање звезде, који су такође обложени рубинима.⁴⁵ (Сл. 8)

У Архиву Југославије, у фонду Двор Краљевине Југославије, похрањен је албум картонских корица браон боје који је израђен и купљен у СССР, о чему постоји доказ унутар корица.⁴⁶ У албуму се налази седам скица за орден које нису сигниране (али су нумерисане), али стоје описи на сваком од листова,

и Брежњева, који су та два одликовања добили као државници, једини војник који је одликован са оба та ордена био је совјетски маршал Жуков.

[44] S. Rudež, *Odlikovanja...*, 58.

[45] Статут Ордена слободе, *Службени лист СФРЈ*, бр. 14 и бр. 19, 1986.

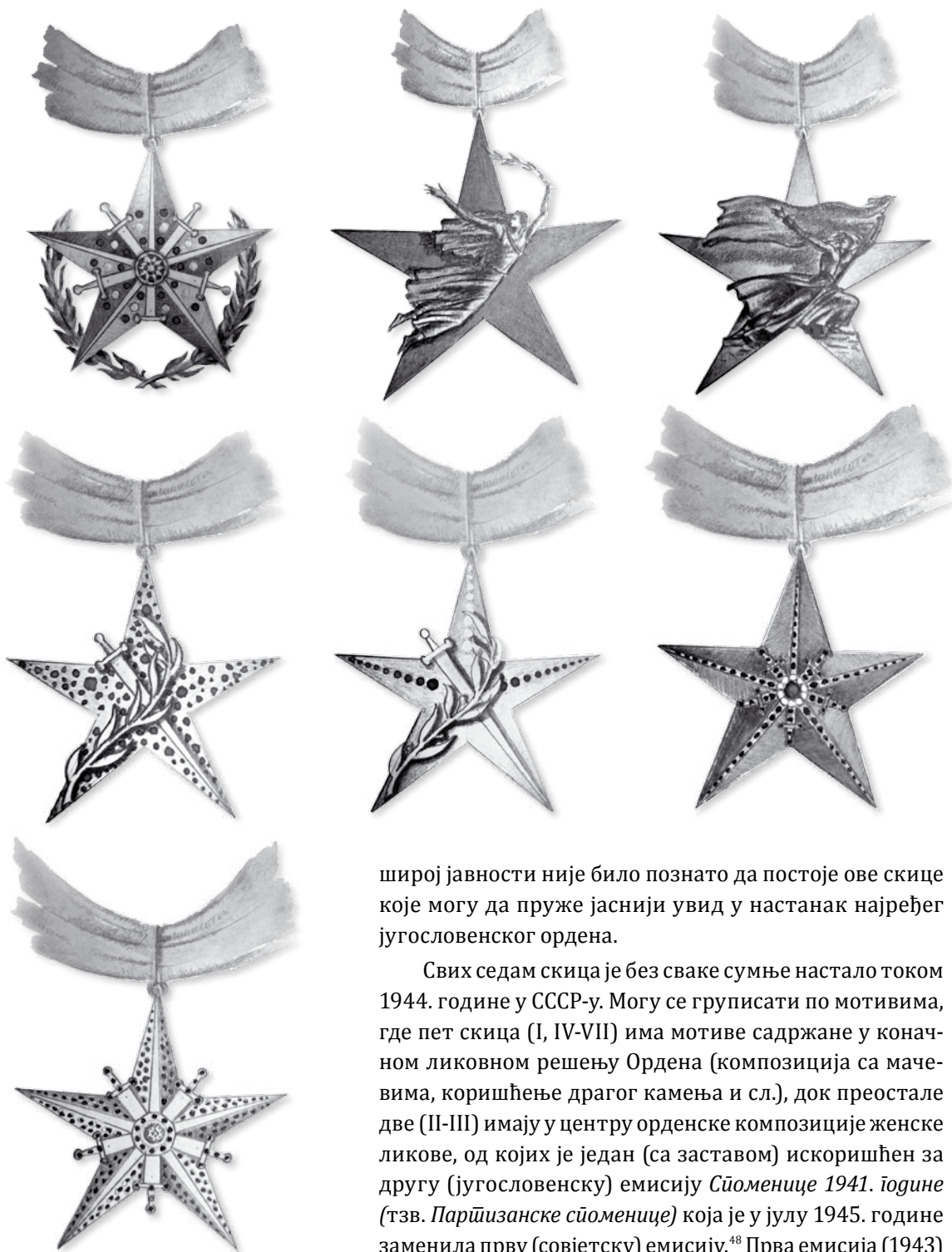
[46] Архив Југославије, Фонд Двор КЈ (74), Ф129

Слика 8

у горњем десном ћошку, писани латиницом на српскохрватском језику. У тим описима је наведен материјал израде и код појединих могућност израде у Југославији или Италији (*sic!*). Како је из раније изложених чињеница познато да је испред АВНОЈ-а и партизанског покрета у Москву априла 1944. године отпутовао вајар Антун Аугустинчић, без сваке сумње можемо да ове несигниране цртеже припишемо њему.⁴⁷ До сада ни стручној ни

[47] То потврђује и писмо Канцеларије ордена ФНРЈ Аугустинчићу бр. 436, из априла 1949. године, у којем се потврђује да је скице и коначни модел Ордена слободе израдио Аугустинчић.

Слике: I-VII

широј јавности није било познато да постоје ове скице које могу да пруже јаснији увид у настанак најређег југословенског ордена.

Свих седам скица је без сваке сумње настало током 1944. године у СССР-у. Могу се груписати по мотивима, где пет скица (I, IV-VII) има мотиве садржане у коначном ликовном решењу Ордена (композиција са мачевима, коришћење драгог камења и сл.), док преостале две (II-III) имају у центру орденске композиције женске ликовне, од којих је један (са заставом) искоришћен за другу (југословенску) емисију *Сйоменце 1941. године* (тзв. *Партизанске сйоменце*) која је у јулу 1945. године заменила прву (совјетску) емисију.⁴⁸ Прва емисија (1943) била је заједничко идејно решење Ђорђа Андрејевића

[48] Та чињеница донекле нам помаже у датовању настанка ових скица које су свакако претходиле изради југословенске емисије *Сйоменце 1941.*

Куна и Аугустинчића, док је друга било самостално Аугустинчићево решење.⁴⁹

Свих седам Аугустинчићевих скица за *Орден слободе* имале су као основу петокраку звезду, урађену у платини или злату. Такође, на њима је предвиђен орден који се носи о траци око врата, а тек касније је, под утицајем из СССР-а, усвојен начин качења на иглу, по угледу на *Орден победе*. Детаљнијом анализом може се уочити да су скице које су нумерисане римским бројевима I и VII имале највише утицаја на коначно решење ордена, с тим да је унесена још једна мања петокрака звезда између кракова веће и да су додатно разрађени изглед и врста драгог камења, начин качења, као и сам материјал, јер је уместо предвиђене платине искоришћено нешто приступачније злато. Тиме се донекле одступило од првобитне ауторове идеје да се комбинацијом материјала (плави сафири, рубини, дијаманти и платина) добију боје државне заставе Југославије (плава-бело-црвена).

У периоду након распада СФРЈ (од априла 1992) и формирања Савезне Републике Југославије није донет закон о одликовањима нити су више додељивана она која су припадала орденском систему СФРЈ. То се променило доношењем првог Закона о одликовањима СРЈ децембра 1998. године.⁵⁰ Тада је прописан веома компликован и разгранат систем одликовања државе која је у тренутку доношења закона постојала већ више од шест година. Вреди истаћи да су осим националног, историјског развоја фалеристике у Срба који је послужио као окосница, за узор, поред совјетског орденског система који је утицао на развој одликовања у послератној Југославији, узети и други системи, попут некадашњег француског (министарски систем, који је укинут

шездесетих година XX века) или орденског система САД (Велика одликовања).⁵¹

Тако уведени нови орденски систем представљао је хибридни спој појединих одликовања преузетих из система СФРЈ и комунистичке традиције, али је донео и бројна друга одликовања, па се, поред ордења и медаља, појављују и „велика одликовања”.⁵² Из орденског система СФРЈ, без значајних промена у ликовном изразу, пренети су између осталих и *Орден народној хероја* (НХ) и *Орден слободе*. *Орден слободе* додељиван је у неизмењеном облику и вероватно се није радило о новој изради, већ су коришћене залихе из СФРЈ. Према новом законском решењу, у СРЈ *Орден слободе* додељује се за „изванредне успехе у руковођењу и командовању највећим војним јединицама, односно установама у рату”, што је текст готово идентичан ономе из последње верзије одговарајућег законског решења у СФРЈ.

Уместо закључка

Ордени додељивани током Другог светског рата на простору окупиране Краљевине Југославије, као и они који су додељени за ратне заслуге након рата у новој југословенској држави, представљају очигледан пример сукоба два концепта у грађанском рату – оног који је бранио демократске вредности и грађански плурализам Краљевине Југославије и оног који је пропагирао „народну демократију”, комунистички монизам и совјетске вредности. То се могло видети и кроз државна одличја, где су она који су додељивана на предлог ЈВУО и Владе Краљевине Југославије представљала или

[51] Својеврсна критика тог система изашла је и у специјалистичком фалеристичком часопису *Orden*. Видети више: Ljubomir Stevović, „Odlikovanja Savezne Republike Jugoslavije”, *Orden* br. 2 (2002), 31-34.

[52] О установљењу одликовања у СРЈ више видети у: Д. Ацовић, *Слава и част...*, 204-207; Душанка Маричић, *Одликовања Србије, Црне Горе, Југославије и Републике Српске* (Београд: Војни музеј, 2002), 17-18.

[49] S. Rudež, *Odlikovanja...*, 72-73.

[50] *Службени лист СРЈ*, бр. 59, 1998.

примену предратног орденског система или његову допуну, базирану на српској традицији и православној вери.

С друге стране, партизански покрет који је победио у грађанском рату и уз помоћ Црвене армије ослободио већи део земље од окупатора крајем 1944. и до маја 1945. године, донео је и потпуно нови орденски систем који је означио дисконтинуитет са Краљевином, а истовремено је био снажно ослоњен на совјетске узор, уз ликовна решења која су припремили двојица истакнутих уметника у његовим редовима – Ђорђе Андрејевић Кун и Антун Аугустинчић. У раду су представљене до сада непознате скице за најређе одликовање послератне Југославије (*Орден слободe*), које је током 1944. године израдио Антун Аугустинчић. Оно је, као и сва нова одликовања, промовисало комунистичку идеологију, али је истовремено својим раскошним ликовним и јувелирским решењем било и најупадљивије и највредније одликовање нове државе.

Прилози:⁵³

Одликовања Краљевине Југославије⁵⁴

1. Орден кнеза Лазара
2. Карађорђева звезда са мачевима I реда
3. Карађорђева звезда I реда
4. Карађорђева звезда са мачевима II реда
5. Карађорђева звезда II реда
6. Бели орао са мачевима I реда
7. Бели орао I реда

[53] У оба периода, поред званичних одликовања, додељивана су и поједина војна одликовања (*Медаља најбољем сџрепцу* и сл.) која су посебно била развијена у Краљевини Југославији, а која се нису нашла на листи, јер нису имала карактер државних одличја.

[54] Краљевска канцеларија ордена је у више наврата публиковала међусобни однос одликовања које је држава додељивала и њихових степена. Тим документима било је прописано како се одликовања носе у свечаним приликама. Статутом сваког одликовања било је прецизно утврђено која се од њих могу додељивати за учињене услуге држави, као и максимални број додела појединих редова. Свако одликовање је установљено посебним законом који је донела Народна скупштина.

У Архиву Југославије се налази упоредни однос одликовања Краљевине, који је последњи пут ревидиран 1939. године.

8. Карађорђева звезда са мачевима III реда
9. Карађорђева звезда III реда
10. Бели орао са мачевима II реда
11. Бели орао II реда
12. Југословенска круна I реда
13. Свети Сава I реда
14. Карађорђева звезда са мачевима IV реда
15. Карађорђева звезда IV реда
16. Бели орао са мачевима III реда
17. Бели орао III реда
18. Југословенска круна II реда
19. Свети Сава II реда
20. Бели орао са мачевима IV реда
21. Бели орао IV реда
22. Југословенска круна III реда
23. Свети Сава III реда
24. Бели орао са мачевима V реда
25. Златна и Сребрна војничка Карађорђева звезда са мачевима
26. Бели орао V реда
27. Југословенска круна IV реда
28. Свети Сава IV реда
29. Југословенска круна V реда
30. Свети Сава V реда
31. Златна и Сребрна медаља за храброст
32. Медаља Петра I
33. Албанска споменица
34. Медаља за војничке врлине
35. Златна и Сребрна медаља за ревносну службу
36. Златна и Сребрна медаља за грађанске заслуге
37. Крст милосрђа (женски и мушки)
38. Споменице рата 1912. и 1913.
39. Споменица рата 1914–18. године

Одликовања СФРЈ⁵⁵

1. Орден Југословенске велике звезде
2. Орден слободe
3. Орден народног хероја
4. Орден јунака социјалистичког рада
5. Орден народног ослобођења
6. Орден југословенске звезде са лентом

[55] Измене међусобног ранга од 1944. године извршене су у четири наврата (1945, 1955, 1960. и 1961). Овде дајемо коначни преглед одликовања ФНРЈ (са тада усвојеним називима) после 1961. године. Више видети у: S. Rudež, *Odlikovanja...*, 39-41.

7. Орден ратне заставе
8. Орден југословенске заставе са лентом
9. Орден партизанске звезде са златним венцем
10. Орден Републике са златним венцем
11. Орден заслуга за народ са златном звездом
12. Орден братства и јединства са златним венцем
13. Орден Народне армије са лоровим венцем
14. Орден југословенске звезде са златним венцем
15. Орден рада са црвеном заставом
16. Орден за војне заслуге са великом звездом
17. Орден партизанске звезде са сребрним венцем
18. Орден Републике са сребрним венцем
19. Орден југословенске заставе са златним венцем
20. Орден заслуга за народ са сребрним зрацима
21. Орден братства и јединства са сребрним венцем
22. Орден Народне армије са златном звездом
23. Орден за храброст
24. Орден југословенске звезде на огрлици
25. Орден рада са златним венцем
26. Орден за војне заслуге са златним мачевима
27. Орден Републике са бронзаним венцем
28. Орден југословенске заставе са златном звездом на огрлици
29. Орден партизанске звезде са пушкама
30. Орден заслуга за народ са сребрном звездом
31. Орден Народне армије са сребрном звездом
32. Орден југословенске заставе са златном звездом
33. Орден рада са сребрним венцем
34. Орден за војне заслуге са сребрном звездом
35. Орден југословенске заставе са сребрном звездом
36. Медаља за храброст
37. Медаља заслуга за народ

38. Медаља рада
39. Медаља за војне заслуге
40. Медаља за војничке врлине
41. Медаља за заслуге

Извори и литература

Необјављени архивски извори:

Архив Југославије
Фонд Двор КЈ (74)
Влада у емиграцији (103)

Објављени извори:

Билџен Врховној шїбаба НОВ и ПОЈ 1941–1944.

Закон о одликованим Карађорђевој звездом са мачевима, Београд, новембра 1937. године, издање Удружења носилаца Карађорђевој звезде са мачевима официрској и војничкој рега. Београд : Мала Србија, 1938.

Зайисници седница Министарској савейта Краљевине Југославије. Београд : Службени гласник, 2004.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Т. II, knj. 1. Београд : Vojnoistorijski institut, 1949.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Т. VI, knj. 3. Београд : Vojnoistorijski institut, 1954.

Штампа:

Službene novine КЈ
Службени лисћ ДФЈ
Службени лисћ СФРЈ
Службени лисћ ФНРЈ

Интернет извори:

<https://archive.org/>
<https://www.edocr.com/>

Литература:

Ацовић, Драгомир. *Слава и часи: одликовања међу Србима, Срби међу одликовањима.* Београд : Службени гласник, 2013.

Девић, Немања. *За њаршију и Тиша: Партизански њокреј у Србији 1941–1944.* Београд : Службени гласник, ИСИ, 2021.

Димитријевић, Бојан. *Србија 1941.* Београд : ИСИ, Catena mundi, 2021.

- Luštek, Miroslav. „Nekaj zunjanih znakov partizanstva”. *Letopis Muzeja narodne Osvoboditve LRS* (1958), 1-28.
- Маричић, Душанка. *Одликовања Србије, Црне Горе, Југославије и Републике Српске*. Београд : Војни музеј, 2002.
- Milikić, Radomir. „Dodele odlikovanja Kraljevine Jugoslavije u emigraciji 1941–1945”. *Istorija 20. veka II* (2017), 85-99.
- Milikić, Radomir. „Евакуација британског посланства из Кралевине Југославије из Воке Которске у априлу 1941. године”. *Istorija 20. veka I* (2023), 83-98.
- Миликић, Ратомир, Пајић, Бојан. „Прилози за историју српске фалеристике: неке од страних медаља посвећене Србима од половине XIX века до прве половине XX века”. *Зборник радова Народног музеја у Чачку LI* (2022), 173-188.
- Миликић, Ратомир. *Државни удари у историји Србије*. Београд : ИСИ, 2023.
- Rudež, Stojan. *Odlikovanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Београд : Službeni list, 1987.
- Stevović, Ljubomir. „Odlikovanja Savezne Republike Jugoslavije”. *Orden 2* (2002), 31-34.
- Стојановић, Милан, Мандић, Ранко. „Ратни крст – Споменица 1941–1945”. *Нумизматичар*, 19 (2002), 51-53.
- Стојановић, Милан. „Орденски знак Друштва Св. Андрије Првозваног”. *Орген 4* (2004), 43-45.
- Тимотијевић, Милош. „Вазда верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901. године”. *Зборник радова Народног музеја XLVIII* (2018), 45-54.
- Тимотијевић, Милош. „Храбри” партизани и „зли” четиници: сјудије о Србији у Другом светском рату (1941–1945). Београд : Catena mundi, 2019.
- Car, Pavel, Muhić, Tomislav. *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations from 1859 to 1941*. Vienna : Verlag Militaria, 2009.

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF SERBIAN FALERISTICS IN THE SECOND WORLD WAR

The Yugoslav Army in the Homeland, which chronologically was the first to be formed in the occupied territory of the Kingdom, followed the traditions of the Kingdom of Yugoslavia in everything, including in terms of awarding decorations. Decorations were awarded to individuals who showed exceptional courage or skill in resisting the enemy. In addition to the existing decorations of the Kingdom, the Minister of War, General Mihailović, proposed to introduce a new decoration, the *Order of the Cross of Mother Jugović* with swords, which remained unrealized. In London, during the war, two new decorations were introduced into the honours system of the Kingdom: *the War Cross 1941-1945*, and the *Order of the Holy Andrew the Apostle the First-Called*. On the

other hand, the partisan movement, as an ideological opponent in the civil war, both of the Yugoslav Army in the Homeland and the Kingdom of Yugoslavia, introduced its decorations at the end of 1943, after several unsuccessful earlier attempts. The awards were introduced under strong Soviet influence and were clearly ideologically in the service of promoting the new order and discontinuity with the old regime. Among them, the most distinguished was the *Order of Freedom*, which was modelled after the highest Soviet decoration and it was also awarded very rarely: only nine individuals received it. The paper presents the original sketches for that decoration made in the USSR by the sculptor Antun Augustinčić, which have not been published so far.

Ratomir MILIKIĆ, PhD

LE COMPLÉMENT À L'HISTOIRE DE LA PHALÉRISTIQUE SERBE DURANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE.

L'armée yougoslave en patrie, qui provint chronologiquement du territoire occupé du Royaume, suivi en tout la tradition du Royaume de la Yougoslavie, de même concernant l'attribution de décorations. Les décorations furent décernées aux individus qui montrèrent un héroïsme particulier ou des habiletés face à l'adversaire. En dehors des décorations existantes du Royaume, le ministre de guerre, le general Mihailovic, offrit la proposition d'importer la nouvelle décoration, La Médaille de La croix de la Mère Jugovic avec les épées, qui resta irréalisée. À Londres, dans le système des Médailles du Royaume durant la guerre fut introduites deux nouvelles decorations: la Croix de guerre 1941-1945 et la Médaille du Saint-apostole Andrija de 1er rang. D'un autre côté, le mouvement des partisans comme adversaire des idées dans la guerre

civile, autant de la JVuO (armée yougoslave en patrie) que du Royaume de la Yougoslavie, introduisit ses premières decorations fin 1943, après des tentatives sans succès effectuées plutôt. Les décorations furent introduites sous des influences soviétiques fortes et furent clairement incrustées idéologiquement dans le service de promotion de la nouvelle hiérarchie et la discontinuité avec les anciens régimes. Parmi les décorations se fait remarquer particulièrement la décoration de la liberté, qui fut fabriquée d'après l'exemple des décorations les plus renommées et, comme celle-ci, rarement décernée: neuf personnes la reçurent. Dans cette étude furent présentées les photographies originales, jusqu'à présent non publiées, de cette décoration qui fut effectuée en URSS par le sculpteur Antun Augustinare.

Dr Ratomir Milikić